

Príncipe Pío de Savoia (*Mem.Acad.Hist.*) GGRV, Cast. 816.

Sobre la forma correcta i popular del nom hi ha gué gran dubte i controvèrsia en els anys '30 sobretot a València. És l'únic nom usual a la pagesia i en l'ús familiar de la gent ciutadana era «LA VALL» i prou. Això feia la gent forastera i administradors poc valencians, ignorants en la llengua, si llegien *Uxó* en escrits ja ho pronunciaven malament *uksó*. Pronúncia que s'havia estès bastant: no era rara veure'ls argüir «x se pronuncia ks luego...» com si això donés peu a pronunciar amb *ks*, p.ex. *Albuxec* perquè s'escrivia així. En aquest cas la pron. viciosa transcendia fins a gent valenciana: ho admeteren llavors fins S.Guarner, J.Giner, Carles Salvador, algú d'ells reportava haver-ho oït fins a «un valleró» (gentilici) d'allí (en el *BDLC* citaven *V. d'Uixó* IX, 53) *V.d'Uxó* (v, 214 i x, 518). Casac. i jo insistíem a dubtar-ne i a recomanar més aclariments.

Anys després s'anà fent la llum. A un llaurador vell, de la rodalia de Nules, jo oïa en conversa, espontàniament «la *vaj d'uisó*» (1961). Del que es parlava, en els pobles veïns era d'un vell camí que s'hi dirigieix, que a Benavites i a la Vall em pronunciaren *kami d'ajšó* (amb *a* però *iš* !) (enq. de 13-IX-61) el traçat del qual he vist i es pot veure en la planimetria original de l'IGC; també ben conegut aqueix camí a Betxí (a l'altre extrem), si bé l'inf. d'allí pron. *kami de uzó* (XXIX, 157).

Els més autoritzats: Honori Garcia, notari de la vall i seriosa autoritat en la seva història, i el seu fill i continuador Arcadi Garcia, fills tots dos de la vall, contesten (1957): «és cert que ara diuen més *uksó* però sobretot en pobles un poc distants, la gent vella diu *ušó*: concretament a Onda etc.» Sanchis Guarner va acabar per acceptar-ho decidit. Nota d'ell relativa a «La Vall d'Uixó i *Morvedre*», en «Generalitat, juny 1963» i reprenia el cronista de la vall Sr. Cueco, perquè ho posés en dubte establert definitivament el Nomencl. S.Guarner de 1976, p.18.

Prova eloqüent, que només *ušó* és la pron. antiga, i que tanca de cop: els castellanitzants que mudaven la *š* en *j* cast. (com en *Mogente* o *Carcagente*) també escrivien *Ujo* amb *j*, bàrbarament *Ujo* en el memorial Muñoz del S.xvi, *Ujo* l'informant de c.1600, i qui millor podia saber-ho que el gran savi valencià Pare Villanueva, que en el doc. de 1235, posa *Hujon*. Anem directament a citar les

MENCIONS ANT. En el *Rept.*, les *Donationes de Huxo*, començant p. 465.20ss. (Bof.), ocupen 5 pàg. anomenant les alqueries: *Uxo* i una torre 475. Com que més al Nord ja se'n tenia bona notícia, tenim cita, cristiana de «*Son*» l'a. 1178. 1225 (Huici i, 94). 1235-6: «--- Onda, Nulres, *Hujon* et *Almenara* --- Domenyo --- Juliella --- Liria ---», encara que de còpia posterior garantit fidel per la perícia del P.

Villanueva (*Vi.Li.* III, 228, §5.13) -j per en lloc de *x* com després posa *Ju-* per *Xullilla*; 1250: la vall de *Uxo* (Huici i, 592).

Jaume I en la Cròn., conta primer que «P. Corneyl --- començaren a garrejar a *Honda*, e *Nubles*, e a *Uxo*, e a *Almenara*» (180, Ag. 135.1); ja preses Borriana i Almenara, «vench misatge d'*Uxo*, e de *Nubles* e de *castro*, q. si:ls volíem fer bé que:ns retri-en los castells» i té diverses conferències amb *los d'Uxó* en «una torra --- hon se part lo terme d'Almenara e d'*Uxó* --- ha nom *Mencofa* i acabar en rebent-lo «ab gran alegria» després que «atorgam-los lur ley e lurs franques» (§249, 293. 13f 294.4, 8 i 294.2f.).

1255: la primera «*peyta*» que imposa J. I inclou «*Uxon*, 1500 sol.» (*El Arch.* I 248); 1257: «els sarraïns de *Uxo*, 600 bizancios» (ib. I, 256); 1260: doc. de l'A.C.A. que Chabàs tradueix en cast., sobre les disputes d'Uixó amb *Eslida* les aigües *el Rei*, i els con-voca, «los moros de Eslida aseguran que el agua o sea la acequia de *Uxó* debía ser suya, y que los moros de *Uxó* no la podían usar sin licencia suya; los de *Uxó*, que cuando los de Eslida se rebelaron contra *Zahén*, dispuso que fuese de *Uxó*; els d'Eslida ho neguen i exhibeixen carta de *Zahen*, vista: «sentenciamos que los moros de *Uxó* dejen el agua a Eslida», veg. *El Arch.* I, 258 (cf. 256, 262 i v 160). 1274: castell de *Uxó* (junt amb *Celalbi*, Mtz.Fdo., *Doc.Val. ACA*, 1743); 1289: *Uxon* (*BABL* III, 482); 1288: Coll Alentorn diu que Bernat Escrivà, batlle de Val. hi tenia propietats, com també a Borriana, Onda i Fondegulla (ed. de Desclot v, 230.8 i p. 167); 1315: «rende d'*Uxó*: 825 sol.» (*CoDoACA* XI, 266); 1315: *Uxo* (ib. XII, 264, 274, 277); 1327: *Uxo* (*CoDoACA* XXXIX, 429); 1319: procurador del riu de *Uxó* ançà --- citra rivum *Uxonis* --- (*Llibre d. Priv.* de Ulldecona, 62-63); 1391: «a la vall de Segont a la vall d'*Uxó*» Claveria C. de Val., cita de N.Primitiu *Mem.Asambl.Cronistas* 1960, 127-28; 1436: *vallem de Uxo* (*BSCC* XIV, 482); S.xvi: «Vall de *Ujo*» (*Memorial Muñoz*, *BSCC* XIV, 430).

Restà població ben morisca. Lapeyre (p. 34), hi troba 20 moriscos en el cens de 1572, i anaren augmentant fortament; 415 el 1602. Reglà (p. 108): «Vall de *Uxo*», 460 del Duc de Cardona. En l'avaluació governativa de c. 1600, diu «Val de *Ujo*, ab les aldees»; 280 moriscos (*El Arch.* IV, 385b). Degueren repoblar-la. Vargas en dóna la «carta puebla» (I, 199).

En un problema tan obscur com el de l'origen d'aquest nom és de cabdal importància conèixer bé els NLL que hi ha semblants:

1) Igual, en els Ports de l'extrem Nord valencià: terme d'Horta de Sant Joan: «Vall d'*Uixó*» i «Males Terres de Vall d'*Uixó*» hi recollí Casac. en enq. de c. 1925 (p. 3); i ja ho trobo doc. en el S.xiv: «*vajl d'Uxo*»,